

ХУДОЖНЯ ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ СОНЦЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІРИЦІ к. ХІХ – п. ХХ СТОЛІТТЯ

У статті здійснено аналіз естетичних орієнтирів у світогляді українців у період к. ХІХ – п. ХХ ст., проаналізовано образи сонця, вогню як домінуючих символів у міфопоетичному мисленні вітчизняних митців слова зазначеного періоду. Нами виявлено, що Грицько Чупринка відтворив полісемантичний образ сонця: символ щасливого життя, об'єкт захоплення прихильника краси. У віршах Лесі Українки спостерігаємо сонце як джерело щастя, наснаги для ліричної героїні; акцентуємо, що поетеса особливо полюбляла змальовувати схід сонця. Початок нового дня для неї поставав як символ пробудження усього живого. Символічно-міфологічний образ сонця розробив у віршах Олександр Олесь. Особлива увага нами приділена образу сонця в ліриці М. Чернявського. Узагальнюємо, що поет використав міфологічний мотив шлюбу сонця і землі, через трансформацію образу сонця та його інваріант – символ вогню – зобразив духовну еволюцію ліричного героя.

Ключові слова: міфологема; сонце; інваріант; символ; модифікація; ліричний герой.

У вітчизняній літературі к. ХІХ – п. ХХ століття розпочався новий період естетичного сприйняття дійсності, який отримав назву – ранній український модернізм. Домінуючою рисою в літературі в цей час, як і в мистецтві загалом, була психологія героя, посилення в ньому аналітичного начала. Суб'єкт модерної лірики репрезентує почуття індивіда перехідної доби, який прагне до духовного вдосконалення, гуманізації суспільства. Невичерпним джерелом для нього стає вітчизняна і світова міфологія.

Письменники-модерністи активно використовували міфологеми, надавали їм нових модифікацій. Серед найбільш поширених прадавніх символів у художній словесності порубіжжя був образ сонця.

Мотив сонцепоклонництва у модерній поезії поставав як «схильність до ідеалізації первісного світу», «потреба повернення до чистих, незамулених джерел духовності, до гармонії людської природи і її буття» [6, с. 205].

Сучасні дослідники Л. Голомб, О. Камінчук, Я. Поліщук та інші, розкриваючи специфіку раннього українського модернізму на прикладі лірики окремих митців звертали увагу на символіку сонця у їх творчості. Але аналіз цього образу здійснювався в контексті загальної характеристики доробку поета.

Т. Федотова у праці «Міфологема вогню та сонця в українській літературі: інтерпретаційні моделі» прослідкувала художньо-змістову генезу в письменстві ХVІІІ–ХІХ ст. та літературних творах ХХ ст., проаналізувала міфологеми вогню та сонця у творчості найбільш відомих митців слова в різні періоди розвитку української літератури. Зокрема, серед поетів к. ХІХ – п. ХХ ст. науковець зосередила увагу на символіці вогню у творчості Лесі Українки [8].

Окремого дослідження про особливості художньої трансформації міфологеми сонця у ліриці к. ХІХ – п. ХХ ст. немає. У своїй розвідці ставимо собі за мету розкрити функціональне наповнення символу сонця у віршах найбільш яскравих поетів порубіжжя – Лесі Українки, Олександра Олесь, Грицька Чупринки, а також представника перехідного стилю Миколи Чернявського.

Дослідники неодноразово називали Лесю Українку «нащадком Прометейя» (М. Рильський), «дочкою Прометейя» (М. Олійник) і вказували на те, що «наскрізною ідеєю творчості Лесі Українки єсть ідея прометейїзму, а її найулюбленишим героєм є Прометей» [5, с. 85]. Проте осмислення міфопоетичного світу поетеси за радянської доби так і не було зроблено.

У ліриці Лесі Українки поряд з образом вогню яскраво прослідковується образ сонця як символу краси, наснаги. У вірші «Сонечко встало, прокинулось ясне» з циклу «Подорож до моря» поетеса зобразила сонце як життєдайну силу. Метафоричний образ сонця («встало», «прокинулось», «грає вогнем», «променіє», «розлива») поглиблює захоплення Лесі Українки сходом сонця. Початок нового дня постає символом пробудження, жаги до життя як усієї природи, так і ліричної героїні.

У вірші «Тиша морська» з циклу «Кримські відгукки» образ сонця – це символ ідеального життя. Віддзеркалення сонячних променів у воді оригінально постає як інваріант дороги. Шлях від сходу до заходу сонця по цій дорозі – символ гармонійного і щасливого життя. Пройти «золотий шлях» для ліричної героїні – це значить досягти «краю вічного проміння», до якого вона прагне [7].

За спостереженням О. Камінчук, «Образи в Олеся – це насамперед знаки настроїв, понять, ідей. Важливу світоглядно-естетичну функцію виконує міфологічний образ сонця – символ творчої енергії життя» [2, с. 180].

Олександр Олеся у своїй ліриці розробляє символічно-міфологічний образ сонця. У поезії «На крила, на крила! До сонця, брати!» сонце зображено як вища сила, що може впливати на долю людей. Поет відтворив сонце-бога захисником скривджених.

У вірші «Сонце на обрії, ранок встає...» поет об'єднав семантику образів ранку і сонця, що символізують оновлення, сподівання кращої долі. Олеся вірить у настання щасливих моментів для України. Як справжній патріот він пророкує волю своїй країні, яку асоціює з сонцем: «І волею край свій, як сонцем заллем, / Щоб міг він і другим зоріти» [4, с. 78].

В інтимній ліриці митця образ сонця асоціюється теплом і ласкою: «Дивилось сонце на срібні віти, / Всміхалось їм, і вони не змогли / Усмішки блискучого сонця стерпіти, / І танути в млості якійсь почали» [4, с. 70]

Грицько Чупринка також відтворив полісемантичність образу сонця. Як символ щасливого, вільного життя цей образ розкрито у поезії «Після ночі»:

День знявся! Схід в огні.

Куймо ж щастя, поки видно!

В далині,

В височині

Ллються радісно пісні

Так чаруюче й побідно... [10, с. 391].

У поезії Грицька Чупринки «Credo» образ сонця постає як об'єкт захоплення «жерця чистої краси»:

Сяйво, світло – скільки зору –

Все моє, моє й моє...

До блакитного простору

Дух мій гімни подає [10, с. 150].

Образ сонця – один із ключових у ліриці М. Чернявського. Упродовж творчого шляху митця цей образ зазнає різних художніх трансформацій (промінь, вогонь, іскра). Ліричний герой М. Чернявського, як і Грицька Чупринки, Лесі Українки, Олександра Олеся, захоплюється красою, силою стихії сонця, її владністю. «Вітаю тебе я, одвічне світило», «о сонце звитяжне, вітаю тебе!», «світе землі» – постійні звернення ліричного героя до сонця, що сприймається ним як першооснова світу. Використання міфологічного мотиву шлюбу сонця і землі як основи життя у поезії «Гімн сонцю» підкреслює неоромантичні риси лірики М. Чернявського. Категорія простору по вертикалі у віршах письменника виконує не лише функцію вираження настрою ліричного героя, а набуває рис своєрідного божества. Поет спирається на язичницьку традицію поклоніння сонцю та зіркам, що було характерним для представників модернізму.

У вірші «Гімн сонцю» ліричний герой висловив своє захоплення красою і силою сонця. Згідно з давніми уявленнями, М. Чернявський сприймає сонце як «первіснич світу», який є основою життя на землі. Поступово хвала «планеті ясній» переростає в молитву давньому богу. Ліричний герой прагне здобути прихильність від небесного світила для мешканців землі. Поет розкрив неабияку силу і значущість сонця для людини.

І не вмирало б вовіки життя на землі,

І не заснула б сном смерті сама вона в млі,

Все ж би пила і пила твої ласки жагучі! [9, с. 354]

Молитовне звернення ліричного героя М. Чернявського до сонця співзвучне світовідчуженню давніх українців, яке І. Нечуй-Левицький характеризував як «практичне»: «давній український народ славив світлі небесні сили, годив темним силам, щоб пригорнути до себе ласку неба, щоб присилувати всі сили служити його практичним цілям» [3, с. 5].

Продовженням традицій язичницьких вірувань у віршах М. Чернявського є використання у вірші «Вітаю тебе я, одвічне світило...» одного з імен давнього божества – Дажбог, яке трактується як «бог світла і сонця, син могутнього бога вогню Сварога; надавач усякого добра, опікун людської долі та достатку; бог, який дає білий день, щастя та любов» [1, с. 124].

Окрім національних імен бога сонця (Дажбог, Сварог, Ярило), М. Чернявський послуговувався і світовими. Так, у поезії «У пересмугу завірюх...» автор дає Всесвітньому божеству ймення давньогрецького походження – Геліос. Митець за допомогою контрасту змалював сучасне і майбутнє своєї епохи. Картинам воєн, революцій, які принесли людству розруху, хаос, він протиставив щасливе майбутнє, що уособлено в образі «сонцерадісний простір». Поет готовий співати гімни божественному Геліосу, аби прискорити час спокою, злагоди на землі. У цьому вірші М. Чернявський надав образу сонця язичницького трактування.

Таке своєрідне «обігрування» варіантів імен сонця у ліриці М. Чернявського розкриває прагнення поета уникнути одноманітності в образній структурі віршів, надати їм виразності, краси, національного колориту.

Через трансформацію образу сонця відбувається еволюція ліричного героя, народжується його віра у свої внутрішні сили і готовність використати їх у протистоянні соціальному злу. Вогонь як інваріант сонця активно використовується М. Чернявським і розкриває процес подолання його суб'єктом гнітючого роздвоєння і, як наслідок, здобуття духовної свободи.

У поезії «Іскра» відтворено це переродження ліричного героя:

Я долі покірний, та вищий від долі...

Я духом безсмертним не знаю неволі,

Мов іскра летюча, у пільмі я мчусь [9, с. 231].

Образ іскри – символ активної життєвої позиції ліричного героя, який свою місію вбачає в тому, щоб будити людей, вказувати їм на ідеал кращого життя.

Життєві випробування не пройшли безслідно для ліричного героя. Вони дали можливість загартуватись, міцно утвердитись на своїх життєвих позиціях. Поезія «Алмаз» – це своєрідний підсумок духовної біографії ліричного героя. Через образ душі, що виявляє внутрішній світ чоловіка, проходить його еволюція – від вагань до впевненого вибору. Період невизначеності М. Чернявський розкриває через своєрідний інваріант образу вогню: «Вогнями змінними горіла на сонці вічному буття». Образ «змінних вогнів», «тремтячої душі» – це символи роздвоєння ліричного героя. Традиційно зображено образ зими, що символі-

зує важке життя. Саме таке життя, з колізіями, і загартує душу ліричного героя: «Вона остигла, затверділа, / Мов обернулась у алмаз» [9, с. 340].

Вибір коштовного каменю як символу душі не випадковий. Сяючий алмаз – символ чистоти, порядності, непохитності.

Духовну сутність ліричного «я» як особистості М. Чернявський розкрив у поезії «Моя пісня». Джерела пісні поет зобразив за допомогою імпресіоністичних образів природи. Так, пісня народжується

З лісових ритмічних шумів,
Степу пахоців солодких,
Сонця променю ясного,
Зір алмазних миготіння... [9, с. 284].

Образи степу, зоряного неба, сонця були творчим натхнення у період становлення героя як митця. «Вільна пісня» – це проекція внутрішнього світу творчої особистості.

Важливим елементом внутрішнього світу ліричного героя у поезії «Моя пісня» постає прагнення приносити радість людям. Образ крил, які стають на цьому етапі формування ліричного «я» атрибутом «вільної пісні», символізує стійкість, зрілість, вираженість позиції ліричного героя, остаточну перемогу творчого пориву над слабкістю, невизначеністю. Масштабні образи («світ», «сонце», «степ», «море») служать поетові для відтворення краси природи, історичної пам'яті та майбутнього своєї країни.

Для розуміння ліричного суб'єкта М. Чернявського як творчої особистості багато дає поезія «До пісні». У цьому вірші-посланні поетичне слово наділене надприродною силою.

О пісне блаженна, о пісне крилата,
Лети над землею, дзвени і зови
До світу, до сонця із темряви брата,
Надію у серці йому оживи! [9, с. 224]

Митець прагне пробудити в душі сучасника почуття волелюбності, жаги до життя, впевненості в собі. Поллюсами художньої напруги виступають образи темряви і світла, що символізують внутрішній світ людини. М. Чернявський вірить у людину, в її природний потенціал.

У вірші «Вогні» митець розкрив складну долю поета: Обрав співця зрадливу долю...
І як не важко в ній мені,
Не кинусь в другу я неволю,
Поки горять святі вогні! [9, с. 160]

«Святі вогні» – символ митців-кумирів, на яких орієнтувався поет, завдяки яким і було обрано цю нелегку життєву дорогу. Цей образ М. Чернявського нагадує вогонь у вірші Лесі Українки «Досвітні огні». Обидва поети, використавши семантичне наповнення лексеми «вогонь», розкрили символічний образ першопрохідців у суспільному й культурному житті, які своєю силою волі, відвагою надихають інших людей до активного буття.

Міфологеми сонця, вогню в період раннього українського модернізму проходили художню трансформацію. У віршах Лесі Українки, Олександра Олеся, Грицька Чупринки, Миколи Чернявського образ сонця є полісемантичним і виконує ряд світоглядно-естетичних функцій: символ пробудження, вищої сили, духовної еволюції, творчого натхнення.

Список використаних джерел

1. Войтович В. М. Українська міфологія / В. М. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 662 с.
2. Камінчук О. Художній дискурс української поезії кінця XIX – початку XX ст. / Ольга Камінчук. – К. : Пед. преса, 2009. – 352 с.
3. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. – 2-ге вид. / Іван Нечуй-Левицький – К. : Обереги, 2003. – 144 с.
4. Олесь О. Твори : в 2 т. / Олександр Олесь ; [упоряд., авт. приміт. Р. П. Радишевський]. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1. – 959 с.
5. Павличко Д. В. Прометейський дух Лесі Українки / Д. В. Павличко // Правда іскра Прометея : Літ.-крит. ст. про Лесю Українку: книга для вчителя / упоряд. О. Ф. Ставицький. – К. : Рад. шк., 1989. – С. 79–89.
6. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму : Монографія. – Вид. друге, доповнене і перероблене / Ярослав Поліщук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. – 392 с.
7. Українка Леся. Поезії / Леся Українка // Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах – К. : Наукова думка, 1975. – Т. 1. Поезії. – 1975. – 448 с.
8. Федотова Т. В. Міфологеми вогню та сонця в українській літературі : інтерпретаційні моделі : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.01.01 / Т. В. Федотова. – Київ, 2006. – 20 с.
9. Чернявський М. Твори : У 2 т. / М. Чернявський. – К. : Дніпро, 1966. – Т. 1. Оригінальні поезії. Переклади. – 514 с.
10. Чупринка Г. Поезії / Грицько Чупринка / Редкол. : В. В. Біленко та ін. : Вступ. ст. М. Г. Жулинського. Упоряд. І прим. В. В. Яременка. – К. : Рад. Письменник, 1991. – 495 с.

Л. Д. Коривчак,

канд. філол. наук, доцент, Херсонський державний університет, г. Херсон, Україна

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ОБРАЗА СОЛНЦА В УКРАИНСКОЙ ЛИРИКЕ к. XIX – н. XX ВЕКА

В статье осуществлен анализ эстетических ориентиров в мировоззрении украинцев в период к. XIX – н. XX ст., проанализированы образы солнца, огня как доминантные символы в мифопоэтическом мышлении отечественных художников слова указанного периода. Нами выявлено, что Грицько Чупринка воспроизвел полисемантичный образ солнца: символ счастливой жизни, объект восхищения поклонника красоты. В стихах Лесі Українки наблюдаем солнце как источник счастья, вдохновения для лирической героини; акцентируем, что поэтесса особенно любила изображать восход солнца. Начало нового дня для нее – это символ про-

буждения всего живого. Символически-мифологический образ солнца разработал в стихах Александр Олесь. Особое внимание нами уделено образу солнца в лирике М. Чернявского. Обобщаем, что поэт использовал мифологический мотив брака солнца и земли, через трансформацию образа солнца и его инвариант – символ огня – изобразил духовную эволюцию лирического героя.

Ключевые слова: мифологема; солнце, инвариант; символ; модификация; лирический герой.

L. D. Korivchak,

PhD in Philological sciences, Associate Professor, Kherson State University, Kherson, Ukraine

**ARTISTIC TRANSFORMATION OF THE SUN'S IMAGE IN UKRAINIAN LITERATURE
OF THE LATE 19th AND EARLY 20th CENTURIES**

The article focuses on the analysis of the aesthetic principles in the worldview of Ukrainians in the period of the late 19th and early 20th centuries. The images of the sun and fire as dominant characters in local writers' mythopoetic thinking of a specified period are analyzed; features of functionality and artistic transformation of the myths of the sun in the poetry of the early Ukrainian modernism are given. It has been identified that Hrytsko Chuprynka reproduced polysemantic image of the sun: the symbol of a happy life, the object of admiration. The sun as a source of happiness and inspiration for a lyrical character is presented in the poetry of Lesya Ukrainka. It should be emphasized that the poet particularly loved to paint the sunrise. The beginning of a new day for her appeared as a symbol of the awakening of all living things. Symbolically, the mythological image of the sun has been developed in the poems of Alexander Oles. Particular attention is paid to the image of the sun in the lyrics by M. Cherniavsky. It should be concluded that the poet used the mythological motif of the marriage of the sun and earth, through transformation of the sun's image and its invariant – the symbol of fire – depicted the spiritual evolution of the lyrical character.

Key words: myth; the sun; archetype; symbol; modification; lyrical character.

© Корівчак Л. Д., 2017

Дата надходження статті до редколегії 10.05.17